

0853

DET GAMLE LÆK

I BILLEDER OG TEKST VED PAUL TAPPE

PAUL TAPPE

DET GAMLE
LÆK
I BILLEDER
OG TEKST

UDGIVET AF
STUDIEAFDELINGEN
VED
DANSK CENTRAL-
BIBLIOTEK
FOR
SYDSLESVIG

FLENSBORG 1977

[Faint, illegible handwritten text]

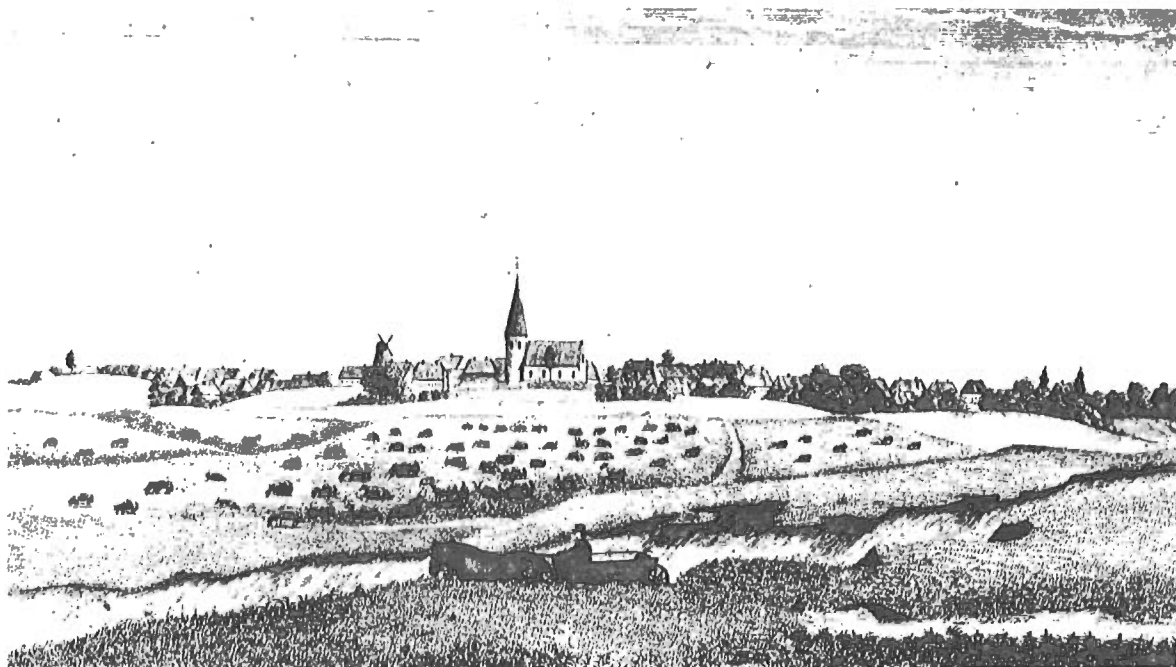
[Faint, illegible handwritten text]

[Faint, illegible handwritten text]

Paul Tappe: Det gamle Læk
i billeder og tekst.
Udgivet af Studieafdelingen
ved Dansk Centralbibliotek for
Sydslesvig, Flensborg 1977.
Sats og tryk: Th. Laursens
Bogtrykkeri A/S, DK-6270 Tønder.
© Studieafdelingen ved Dansk
Centralbibliotek for Sydslesvig,
Flensborg.
Ekspedition: Padborg Boghandel,
DK-6330 Padborg.
ISBN 87 980393 42

Omslag og layout:
O. Chr. Schade, »Blaagaard«,
D-2391 Hørup.

4

Læk 1844. Litografi af R. von Duhn, Altona.

»Det gamle Læk i billeder og tekst« har vi kaldt denne bog om landsbyen Læk, der i 1889 blev ophøjet til stationsby. Byens udseende tyve år før og efter århundredskiftet er bogens hovedemne.

Årtierne omkring 1900 kan kaldes for prospektkortets tid.

Man var glad for at sende, og man var glad for at samle disse kort, som stadig gemmes i mange familier som arv fra bedsteforældrene. Disse postkort står på førstepladsen, når vi i dag prøver på at tegne et portræt af landsbyen, som den så ud dengang. På andenpladsen kommer så de private fotografier. Af dem udgør den største del de billeder, som blev optaget af fotografen i hans atelier. Man trak i stadstøjet og poserede efter fotografens anvisning. For Læks vedkommende stammer et utal af billeder fra fotograf Gustav Schmidt. Det halve Læk må op til flere gange være fotograferet i den samme hvide lænestol i hans atelier.

Det er billederne og prospekterne, vi har villet lægge frem for et større publikum. Teksten bør kun betragtes som en vejledning for den, der gerne vil vide, hvor dette eller hint er at finde i det nutidige bybillede. I flere tilfælde er teksten dog en nødvendighed til forståelse af, hvorfor vedkommende billede er taget med.

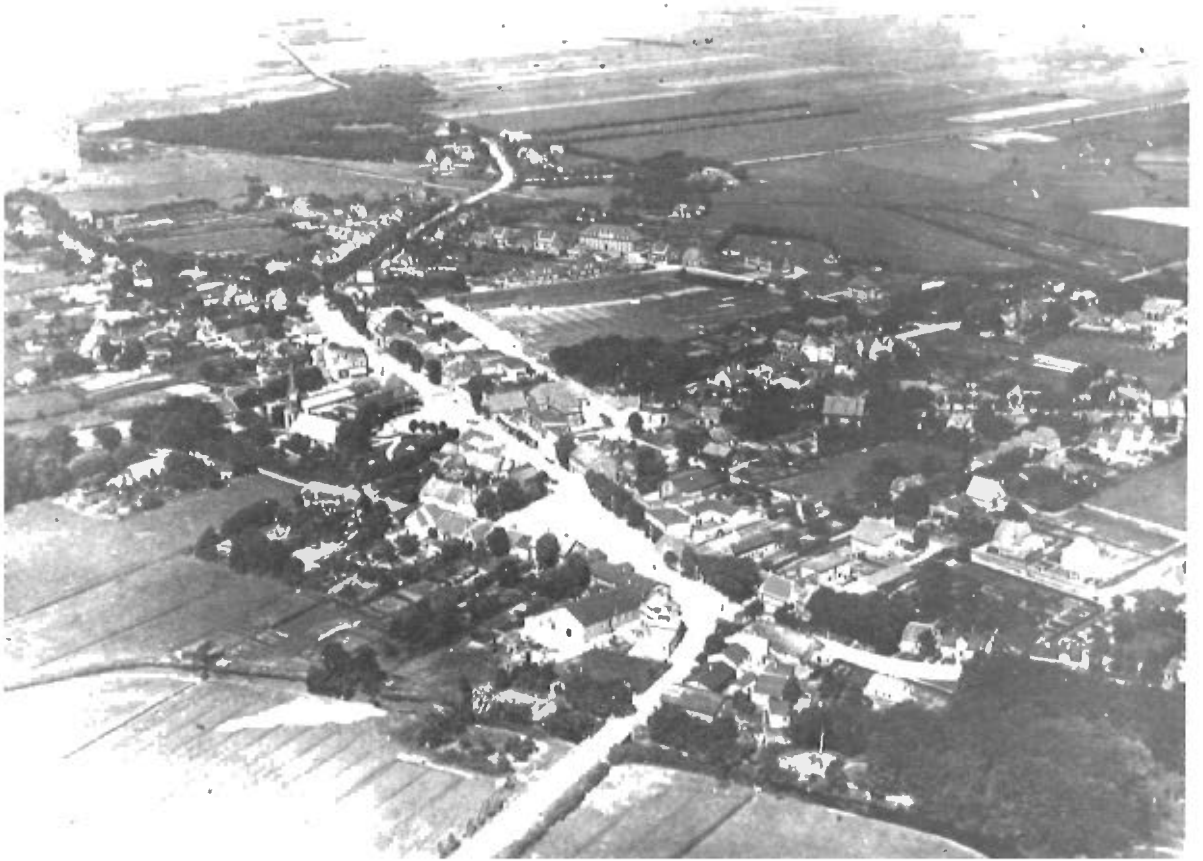
Forud for bogen ligger flere års indsamlingsvirksomhed af billeder, fotografier, postkort, dokumentationer og oplysninger fra folk, som har været vidner til den tid, der er tale om. En første tak har vi bragt alle dem, der har hjulpet os, ved at fremvise det indsamlede materiale på to udstillinger i de forløbne år. Denne bog skulle tjene til at bevare billederne samlet for efterslægten og til glæde for alle dem, der interesserer sig for vor hjemstavns historie i det store og i det små.

Mangen en vandrer har draget sine mødige fjed gennem Oksevejens tit flyvende sand. Når han kommende sydfra endelig nærmede sig Læk, kunne han ånde lettet op. For ham var Læk en oase. Billedet her viser udsigten mod Læk fra hjørnet mellem Flensborg- og Klintumvejen, som den var i umindelige tider. På lange strækninger var der kun gestens hedelandskab, klitter, som vejen havde skåret sin fure igennem, så endelig igen det åbne landskab med Læks kirketårn i horisonten.

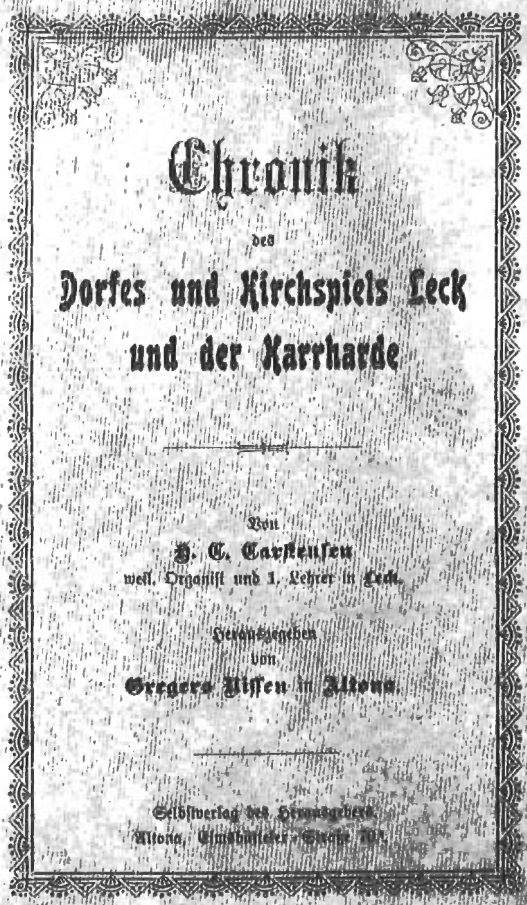
- 6 I 1885 var den ny landevej Husum-Tønder med forbindelsesvejen Sande-Læk endelig færdig. Fra den tid gik trafikken lidt efter lidt ad den ny vej. Langbjergs højedrag blev plantet til og blev i årenes løb til en stor plantage. Men ved århundredskiftet var den dog kun sine 13 år gammel og langt fra den skov af høje graner og fyrretræer, som vi nu kender. Når vi i dag kalder Læk for »Sydtønder amts grønne hjerte«, så må vi søge begyndelsen hertil i årene, da vore bedsteforældre med omhu plantede træ for træ, også langs Læks gader og i byens haver.

8 Dette billede er formentlig det første luftfoto af Læk. Det er optaget 1931 og viser så godt som hele byen. Midt i billedet snor Hovedgaden sig fra Sønderbro mod Vesterbro for enden af Allégade. Imponerende virker den store markedsplads nord for Hovedgaden. I Esagergade ligger allerede den ny skole og skattevæsenets bygning. Også Heinrichsgade har fået nogle nye bygninger. Men bortset fra denne tilvækst viser landsbyen sig her, som den så ud omkring århundredskiftet. Husene ligger samlet langs Hovedgaden og vejgaflen mod vest, Allegade og Birkgade, og vejgaflen mod øst, Bjerggade og Flensborgvejen. På dette billede virker den gamle Oksevej ved Møllebakken foroven i billedet nærmest beskednen. Og dog betød den engang livet for Læk.

10 »Chronik des Dorfes und Kirchspiels Leck und der Karrharde« er titlen på en lille bog, som udkom i 1898. Den lille bog er det hidtil eneste forsøg på at fremlægge Læks historie på tryk. Bogens indhold af overleveringer og dokumentariske meddelelser var samlet af tidligere organist og 1. lærer i Læk (1865 – 1889) Hans Carl Carstensen. Bogen udkom dog først efter hans død. H. C. Carstensen selv var født i Nr. Brarup sogn i Angel, men blev gift med Sophie Kock fra Læk. Det har så nok været familiebåndene, der har bevæget Carstensen til at blive i Læk de sidste 24 år af hans lærergerning. Hans interesse for byens og egnens historie må have været stor, siden han samlede og skrev ned, hvad han kunne finde frem til. Bogen kostede 1,50 Mark, da den udkom; den blev trykt hos J. E. Herrmann i Læk. »Lecker Anzeiger« måtte i første omgang skrive: »De indtil nu tegnede subscriptions-bestillinger på »Chronik von Leck« slår ikke til at kunne dække omkostningerne ved fremstillingen.« I dag er denne lille bog en bibliofil sjældenhed.

11

Sct. Wyllihadi,

der byggedes i det 12. århundrede, midt mellem bygderne Birk og Bjerget, har samlet husene omkring sig til landsbyen Læk og dens beboere til Kristi menighed fra slægt til slægt. Tiderne kunne være gode, og tiderne kunne være onde, kirken var den samme og gav husly til dem, der ville komme. Har Læks kirke set anderledes ud for 90 år siden? Selvfølgelig. Og dog – har den ikke altid set sådan ud?

Men menigheden var en anden. Den enkeltes forhold til kirke og præst var et andet. Menigheden var den selvfølgelige ramme om livet og præsten en del af øvrigheden. Noget, man herude på landet endnu ikke tænkte på at røkke ved.

I 1894 talte Læk sogn 2.918 sjæle. Med ganske få undtagelser var de alle evangelisk kristne. Ved menighedsrådsvalget året før var der 445 stemmeberettigede. Af disse afgav 13 deres stemme. Kirkelivet var noget, man deltog i, men ikke selv ville have indflydelse på. Det skulle være, som det altid havde været. 105 blev døbt i 1894, deraf de 84 indenfor de første 6 uger! Man kunne ikke køre ud med en lille hedning, det hørte sig ikke til. Men kun 26 blev døbt i kirken. De 79 blev hjemmedøbt. 29 ægteskaber blev indgået for borgmesteren, og alle 29 ægtepar modtog bagefter velsignelsen i kirken. 38 gange samledes man til begravelser, og præsten forestod dem alle. 71 unge blev konfirmeret. Det var alle, der forlod skolen det år. Der var ingen udmeldelser af kirken.

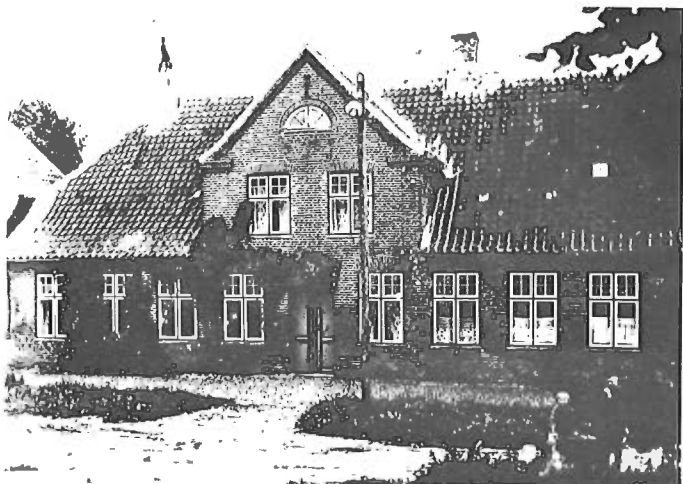
Byfællesskabet kendte nok til standsforskelle, sociale brydninger, til forskellen mellem de velbjærgede og dem, der levede fra hånden til munden, men endnu kunne kirken samle menigheden på landet til fællesskabet om bekendelsen til den kristne tro. Et par årtier senere, efter en tabt krig og under stor social nød, måtte det selvfølgelige fællesskab vige og gøre plads for den enkeltes personlige tilslutning eller det modsatte.

»Kompastoratet« var navnet på præstegården i Søndergade, bygget i 1832. Et stråtag, siger man, kan holde i ca. 30 år; derefter har huset så fået tegltag.

14

Hosstående to billeder af præstegården sætter os i stand til at kunne sammenligne stråtag og tegltag på ét og samme hus. Sammenligningen falder unægtelig ud til fordel for stråtaget. Tegltaget har kun været en episode i husets lange liv. I dag giver stråtaget huset dets ydre skønhed.

To vinterbilleder fra 1906.

I sin vinterdragt virker torvet foran apoteket imponerende.

To kaner er på vej ud af byen, og til højre i billedet skubber en mor en stole-slæde. Læk har fået elektricitet. I baggrunden ses en af Læks første gadelygter.

- 16 På næste billede opdager vi en tredje type slæde, en lastslæde, højt læsset med sække. Til venstre ligger »Hennings Hotel« med et ekstraskilt: »Rad-fahrer Einkehr«. Bygningen til højre, Sønke Hansens gæstgivergård, har fået en efterfølger i »Westbank«. På søstrenehansens ejendom hænger en bagerkringle.

Dengang kunne det endnu være vinter.

17

I året 1904 blev der ført følgende antal dyr til Læk marked:

heste	føl	stude	tyre	køer	kvier	grise	smågrise	får	lam
193	315	390	10	1.881	1.818	62	1.746	1.013	1.343

18 Det er et betragteligt antal dyr. Der skal ikke megen fantasi til at forestille sig, hvilket liv der var i Hovedgaden og i de tilstødende gader på markedsdage. Især i tiden op mod høst gik handelen livligt med heste. I den tid var der altid et stort antal gamle, magre og i det hele taget lidet anseelige heste til salg. Det var ikke nogen tilfældighed, og omsætningen af disse heste var ret stor. Landmændene købte dem til brug i høsten for at skåne deres egne gode heste for det værste slid. Efter høsten blev de solgt igen; de kunne fås for billige penge. Hesteslagteren gjorde gode forretninger på denne årstid. Læk by havde i 1913 i alt 158 heste og blev i Læk amt kun overgået af Agtrup, der talte 210 heste.

Leck.

Pferdemarkt.

:

Endnu et markedsbillede fra årene før første verdenskrig.

I enkelte år gik handelen dog næsten i stå. 1911 var et sådant år. Der var sygdom i kvægbestanden rundt omkring, så myndighederne var tvunget til at sætte gård efter gård i karantæne og forbyde transport og handel med kvæg i et sådant omfang, at forårsmarkederne i Læk måtte sløjfes. Samtidig virkede et omfangsrigt chausse- og vejbyggeri yderligere hæmmende på samfærdsel og handel. Det var i dette år, at landevejen Flensborg-Læk-Nybøl og Hovedgaden i Læk fik ny brolægning. Så sent som i juni måned var der ingen udsigt til, at efterårsmarkederne ville blive tilladt.

Sådanne forhold medførte altid følelige tab for handel og håndværk i byen. Markederne var som et barometer, hvorpå man kunne aflæse de gode og de dårlige år. Året 1911 gik dog hurtigt i glemme, da krigen snart medførte helt andre indgreb i handelen og erhvervslivet.

Den store gæstgivergård på første billede blev revet ned for et par år siden. Men Heinrich Thieles hus på næste billede ligger endnu, lidt forandret, på Fåretorvet.

Gruss aus Leck.

Schafmarkt.

21

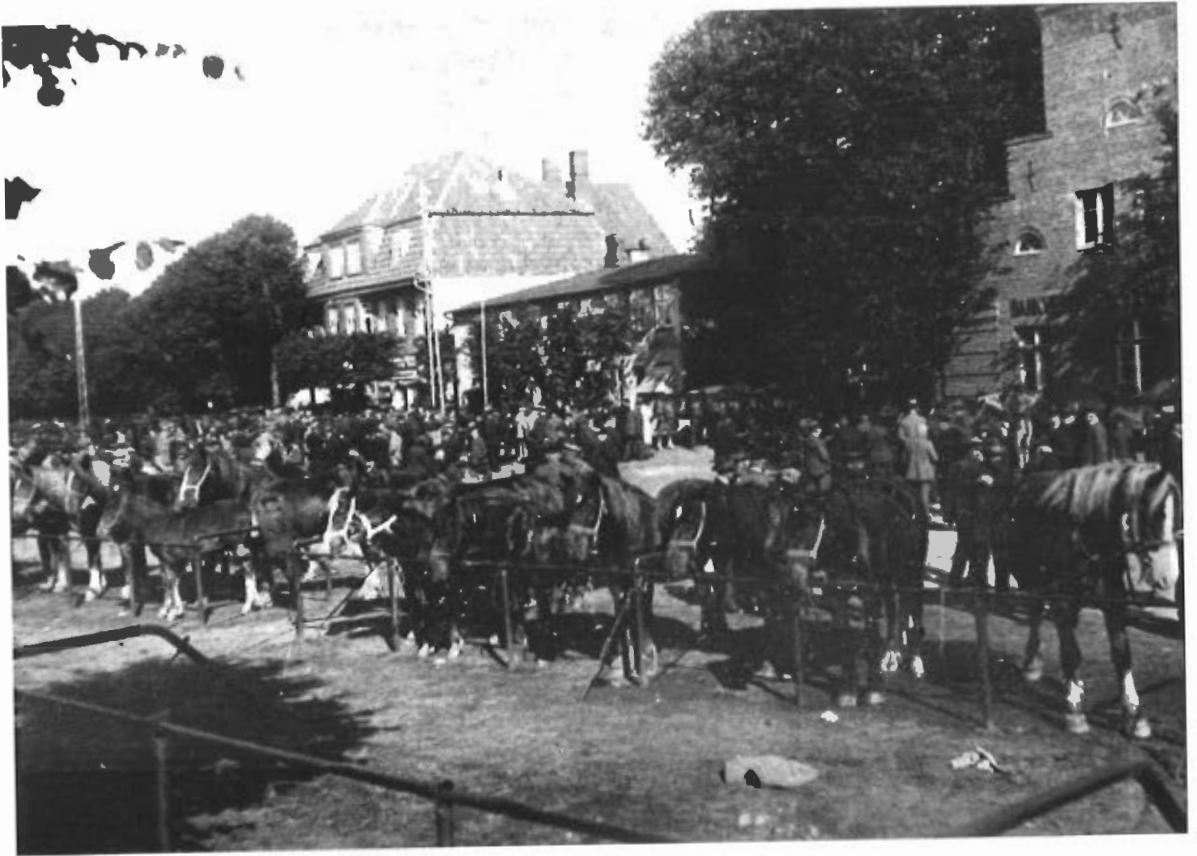
Billederne fra markedslivet i Læk er talrige. Disse to billeder skal anskueliggøre den videre udvikling. Det øverste viser hestemarkedet i Hovedgaden. Til højre ses den nye bankbygning fra 30'erne på hjørnet af Banegårdsgade. Bag det høje træ gemmer sig den bygning, som i dag rummer Jacobsens frisørsalon, derefter følger urmager Nahnsens ejendom og endelig det hus, som Friedrich Wulf byggede i 1912.

Der er stadig heste i Hovedgaden, men kvæget er allerede flyttet til kvægtorvet bag denne, som det ses på nederste billede.

En uundgåelig udvikling, når man tager i betragtning, at landevejen Flensborg-Nybøl fører gennem Læks hovedgade. Bilens fremkomst har sikkert fremmet denne udvikling. Det var jo ikke småting af dyr, der »flyttedes« ad den gade. I maj og juni måned 1908 var der tale om ca. 4.000 får og lam, 2100 stk. kvæg og 1.000 smågrise.

Det var heller ikke uden problemer med de mange dyr i gaden.

Her er en lille beretning fra 1894, som den kan læses i »Lecker Anzeiger«: »Af en drift hornkvæg, som ankom hertil i dag til morgen, brød en stud ud og aflagde et besøg i urmager Petersens butik. I stedet at benytte døren, gik oxen gennem butiksvinduet, ødelagde to store ruder til en værdi af 200 mark og desuden varer for ca. 40-50 mark. Ét vindue er forsikret. Resten af skaden må vel bæres af studens ejer.«

Et billede fuldt af liv og charme – fire slagtere og kreaturhandlere, Wilhelm Langholz fra Flensborg, Julius Marcussen, Læk, Heinrich Otzen fra Flensborg, og Schwarz som mellemmand. Et karakteristisk sceneri fra en af de store markedsdage. Udstyret var en anset mand værdigt: panamahat, hvid kittel og spadserestok eller sågar paraply. Efter endt handel blev der drukket lidkøb i en af de mange kroer. En og anden kom hjem med en rus, der havde kostet ham mere, end handelen havde indbragt ham.

24

Grise handledes »naturligvis« på svinemarkedet. Hele Hovedgaden var markedsplads på de store dage. Dyrene var sorteret pænt efter deres art, og hver art havde sin plads, så der i én og samme gade fandtes både et fåre-, et kreatur- og et svinemarked. Hestene stod for det meste på pladsen mellem Frenzel og Hansen & Jacobsen (i dag: Holst).

Når tørsten trængte på, kunne handelen også gå for sig på kroen. Her er kroen ved det gamle svinemarked rammen om en handel med smågrise. Blandt personerne genkender vi Mathilde Frenzel, Peter Detlefsen, Jens Nommensen, Feddersen, Ludwig Schmidt og Sønke Lorenzen.

25

Det var ind under jul 1913. Det var kort før middag, og skolebørnene havde fri til kl. 1, derefter fortsatte skolen til kl. 4 om eftermiddagen. For en flok drenge kunne det ikke betale sig at tage hjem og spise. De boede for langt væk. Det var Bernhard Rossen fra Hyholm, Anthon Kiebler fra Kronborg og Carsten Jensen fra Sorte Kro. De skulle ned i Hovedgaden og se på vinduer, der var jo ikke længe til jul. Men her blev de standset af en mand, som spurgte dem, om de ikke ville tjene et par groschen. Det ville de jo godt. Så blev de sendt hen på »Central Hotel«, til Bøller, for at hente klokken, og så gik det op og ned af gaden: »Der er svinekig hos Mohr!«

26 Mohr var fængselsbetjent. Fængslet lå i Nørrebroergade, hvor nu biblioteket har til huse. Mohr havde lige slagtet en god, fed gris. Assessorerne på amtsretten havde fået nys om det og havde fundet på at lade det udråbe over hele byen. Dette drilleri kan vi takke for vort morsomme billede.

Der er grisen på stigen, en gammeldags ølflaske, punchekopper, den lange pibe og helt til højre stentøjskrukken, skægmanden, med den nødvendige forsyning af snaps.

Personerne er fra venstre: skriver Louis Otto, lærer Gerber, assessor Weide, slagter Julius Marcussen, fængselsbetjent Mohr, Peter Christiansen, fru Mohr og aktuar Will Lüdke.

»Lecker Anzeiger«, 21 marts 1914: Vort fængsel er optaget til sidste plads, d.v.s. af 16 personer.

To prospektkort, som de i utallige eksemplarer fandt vej fra Læk ud i den store verden. Samme ende af Hovedgaden, dog hvert kort med sit udsagn. Det første er trykt på bestilling af købmand Emil Schiller.

28 Her ser man ham med hele familien og medarbejderne på fortovet. En overgang var dette hus også Læks posthus.

På næste billede vender vi blikket mod Birk. Vor opmærksomhed samles dog først og fremmest om den kone, som sammen med et par børn luger ukrudt på det mægtige fortov. Da fotografen tog billedet, var der stille, nærmest idyllisk. På markedsdagene stod kreaturerne her i lange rækker.

Gruss aus Leck.

Hauptsfasse W.

29

Leck.

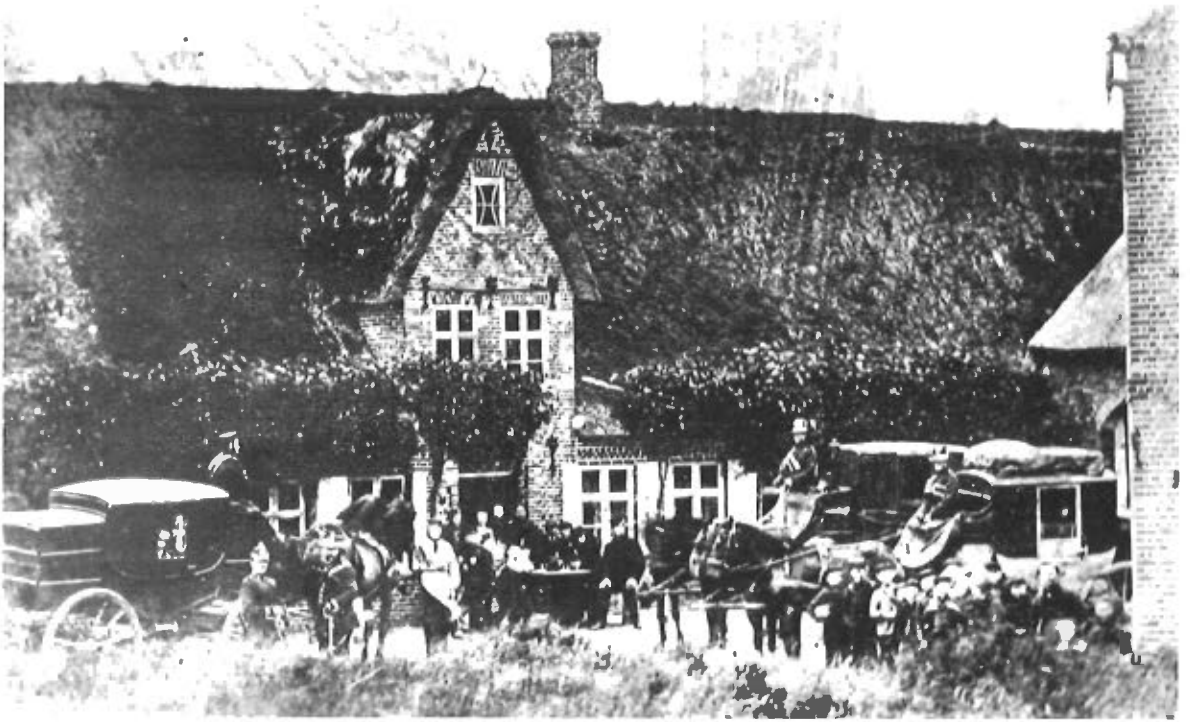
Hauptstraße.

Et af de ældste fotografier fra Læk viser Lützens gæstgivergård. Kroen havde alle vesteregns kendetegn: stråtaget, den slanke gavl over døren og de hvide vinduesskodder og vognporten til de kørende gæster. Sceneriet foran kroen er det værd at lægge mærke til. Tre diligencer er mødt op på én gang. Ved den til venstre, som nok er kommet fra Dagebøl-Nybøl, står to gendarmer med »tschako« og sabel. Diligencerne til højre må være kommet fra Flensborg, og måske fra Bredsted. En skoleklasse er mødt op, og kroværten er med sine gæster flyttet udenfor. Alt kunne tyde på, at det er rigtigt, hvad der siges om dette billede: at det er blevet til i anledning af et kongebesøg. I så fald må det have været den preussiske konge Wilhelm I.

Da den gamle gæstgivergård skulle rives ned, blev huset den sidste aften oplyst med levende lys i alle vinduer. Man tog afsked med det gamle hus med manér.

På dets plads byggedes »Central-Hotel«, som det ses på billedet nedenunder. De mange kroer, som gerne kaldte sig for hoteller, havde naturligvis deres eksistensberettigelse først og fremmest i den mangeartede handel i byen. Men tit nok var de også stedet, hvor teknikkens og civilisationens sidste frembringelser blev præsenteret. Det fremgår af »Lecker Anzeiger« fra 1896: »Hos gæstgiver Lützen er der udstillet en edisonsk phonograph. En række herrer, som har set på apparatet, kan absolut anbefale det. Når man putter høreslangerne i ørene, høres ingen generende støj, men kun det, man skal høre, kejserord, patriotisk marchmusik og andet.«

31

Lægen, doktor med. Stolz, var den første, som fik bil i Læk. Det blev forøvrigt ikke til mange biler de første år. Men straks efter krigen tog udviklingen fart, så bilen i mange tilfælde kom til at erstatte hestekøretøjet.

Det øverste billede viser Læks første køreskole: Johannes Christophersen med bil foran »Central Hotel«. Det repræsentative køretøj var grund nok for en række borgere til at lade sig fotografere.

Fra venstre: købmand Christian Johannsen, slagter Julius Paulsen, bilens ejer Johann Christophersen, Christian Behrendsen, Christian Bøller – Central Hotel –, Franz Herrmann – Lecker Anzeiger –, urmager Oswald Wulf og Emil Schütt.

Som nævnt måtte Lützen's gæstgivergård før krigen vige for en nybygning. Med den nye og imponerende bygning fulgte også et nyt navn: »Central Hotel«. Men til trods for, at det nye hus skulle være et hotel, fik også det sin vognport, så gæsten, der kom fra landet, kunne spænde fra og give hesten, hvad der tilkom den.

33

3 Det gamle Læk

På de store torvedage, når Hovedgaden var fuld af kreaturer og handlende samt mange slags køretøjer, var Læk et ret så imponerende syn. Noget anderledes tog byen sig ud på de jævne dage, og dem var der flest af. De gamle fotografier virker tit ret afslørende, ligefrem pågående hårde. I sammenligning med de forholdsvis mange større og mindre gårde fra det 18. århundrede, virker Hovedgadens samling af huse omkring århundredskiftet ret tilfældig og byggeskik og stil ligefrem pauvre. Årsagen hertil må søges i de mange ildebrande, som sædvanligvis hjemsøgte en række huse ad gangen. Hvad der blev rejst igen, blev tilpasset en ny byggeskik og præget af de efter ildebranden forringede økonomiske kår.

34 Det første billede viser Julius Marcussens slagterforretning, som i vor tid har måttet vige for Erik Johannsens supermarked.

Det næste viser Friedrich Frenzels trælasthan. Også her har der engang ligget en gård. For enden af den lange lagerbygning lå brandstationen.

Sidste billede viser kirkepladsen med »Muesfeldts Hotel«, som før hed »Henning's Hotel«. Denne ejendom nedbrændte foråret 1866, da der netop var krammarked i byen. Det skete en nat mellem søndag og mandag. Til trods for, at brandhornene kaldte, og klokkerne ringede, opdagede herredsfogeden, som boede i Egon Jacobsens hus lige overfor, først næste morgen, hvad der var sket.

Kirkepladsen var ikke noget smukt syn. Men det kunne den vel heller ikke være, når den op til 35 gange om året skulle give plads til kreaturer. Tit fandt dyrene vej ind på den gamle kirkegård.

35

Første markedsdag faldt gerne i slutningen af februar måned eller i den første uge i marts. Gadebilledet her er taget tidligt på året; det vidner de nøgne træer om. Men tilførslen af kreaturer er allerede ganske god. Her står de nu bundet til stængerne, med rumpen mod gaden og hovedet mod kroen, hvor deres skæbne blev beseglet i punch.

I 1896 var der 14 kroer i Læk; indbyggertallet i Læk by var på 1.189 – hele sognet talte omkring 2.900. De fleste kroværter drev selv handel eller var slagtere og kørte landtur med varer.

På billederne 2 og 3 vises to af kroerne. Der er hestehandler C. T. Petersens ejendom; i højre ende af huset er der en kro (i dag Hellmuth Petersen og Johannes Dockweiler). Nabokroen – på nederste billede – hed »Landschaftliches Haus« (i dag: Ebsens Gasthof). Ved siden af den igen lå »Stadt Tondern«. De fleste kroer skiftede ikke sjældent navn. En kro benævntes sædvanligvis efter indehaveren. Hoteller, som »Central Hotel« og »Hennings Hotel«, adskilte sig fra kroerne. På hotellerne var man sikker på at kunne overnatte.

Endnu et billede af Hovedgaden set fra torvet mod vest. Billedet er taget en sommerdag. Alt ånder fred og idyl. Og dog taler også dette billede om, at landsbyen var inde i en udvikling. Til venstre i billedet ligger »Lecker Anzeiger«s nye bygning. Gaden er forsynet med elektrisk belysning, og telefonpælene vidner om, at man har fået telefon.

38

På det andet billede ses kreaturhandler Thade Petersens ejendom. Her er træerne allerede blevet så store, at de har fået en morsom studsning, så de ikke skygger for første sals vinduer.

Bag det gamle hus på nederste billede gemte sig en af Læks små industri-virksomheder, Wittorfs dampspinderi.

Engang skiftede stråtag og tegltag fra hus til hus i Læks gader. I dag er der ikke ret mange huse tilbage med stråtag – i Hovedgaden er der nu kun Julius Paulsens slagteri tilbage. En nænsom modernisering giver os stadig en fornemmelse af husets oprindelige udseende.

40

Gamle murankre daterer huset til 1742. Siden 1892 har det været i familien Paulsens eje, og lige så længe har et slagteri med udsalg haft til huse her. En slagtet gris hænger uden for butiksvinduet, og slagtervognen står parat til at køre på landet. To træk af det daglige bybillede år 1900.

Als schöne
Weihnachts-Geschenke
 empfehle in großer Auswahl:
 Kaffeeservice, Eßservice, Waschgeschirre,
 Vorratsstollen, Tassen, Nippes und
 Nickelwaren.

Aus
letzter Wagenladung Emaille
 empfehle ein
 vollständiges sortiertes Lager in allen
 gangbaren Sorten
 zu ganz bedeutend ermäßigten Preisen.

In
 Wiesbaden
 billige Preise.

Loek. K. Johannsen.

42

Den største forretningsejendom, som blev rejst omkring århundredskiftet, kom til at ligge Hovedgaden 23. Det var Ketel Johannsens ejendom, lige til vore dage kaldt »Ketel Tvist«, skønt forretningen siden blev ført videre af sønnen Johannes Ketel Johannsen og efter dennes død af hans hustru Frieda Johannsen. Det store billede stammer fra de tidligste år. Annoncen siger noget om forretningens sortiment, mens butiksvinduet viser et morsomt udvalg af petroleumslamper. De store støbejernsvinduer blev først skiftet ud i 1960erne. Ellers fremtræder ejendommen stadig som vist på nederste billede.

I denne købmandsfamilie var traditionerne så udpræget danske, at de holdt sig lige til vor tid, det var næsten en selvfølge, at Slesvigsk Forening i 1945 holdt sit første møde i dette hus.

43

Sønderbro ses på disse to billeder fra henholdsvis 1906 og 1907. Læk begyndte her, når man kom ad landevejen fra Stadum. Der var kun få huse på dette stykke af vejen. Efter kroen Stadumvad gik vejen gennem Langbjerg plantage. På halvvejen går stadig vej til højre til Fresenhagen, dernæst til Kjølsmark. Så kom »Sorte Kro«, en smugkro og deraf navnet. Næste ejendom bar det pompøse navn »Kronborg«, et gammelt koloniststed fra 1780'erne, da den danske konge havde ladet hente kolonister sydfra til opdyrkning af den jyske hede. Navnet »Kronborg« var til sidst det eneste kongelige ved denne gamle gård, der nu var blevet Læks fattiggård og i årtier gav husly for mange kranke menneskeskæbner. Karlsborg og vejen til Smørholm lå på hver sin side af vejen. Herfra kunne man se Sønderbro, der indtil 1904 var Læks eneste bro over åen. Det år blev der bygget en bro ved Kokkedal. Sønderbroen var en solid træbro, som gungrede godt, når vognene kørte over den. Og – hvor kunne det være anderledes: Første hus på højre hånd var en kro, Th. K. Petersens gæstgivergård!

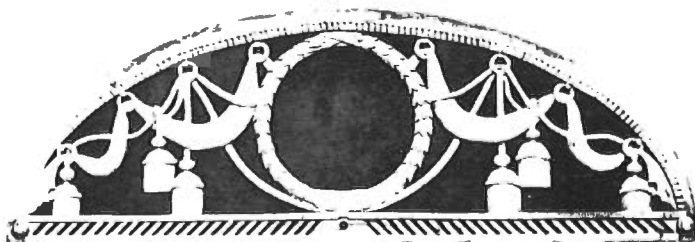

GRUSS aus LECK.

Man skal ikke pille meget ved det smukke gamle apotek, som vi kender det, før det genfremstår for os i sin skikkelse fra dengang. Med værdighed har denne bygning stået der for enden af torvet siden 1791 og har samlet de andre huse omkring sig. Oprindeligt var det et bondehus som så mange andre i byen, et hus med stråtag og gavl over døren, men i detaljerne smykket med kunstfærdighed og et skær af velstand. Derom vidner det smukke halvrunde vindue over døren; det er desværre gået tabt.

Som apotek fik det kongeligt privilegium. Et privilegium har det endnu: Vi glædes ved at se dette ærværdige hus.

**Wir Christian
der Achte,**

**von Gottes Gnaden König zu
Dänemark, der Wenden und Gothen,
Herzog zu Schleswig, Holstein, Stormarn,
der Ditmarschen und zu Lauenburg, wie auch zu
Oldenburg, u. u. Thun und Heimitz, das Wir**

*von Unserm höchstgeliebten Herrn Ketzler, dem Hochseligen Könige
Friedrich dem Dritten, Hochwürdigsten Kabinets, und
2ten Secretär 1736 auf dem Apffelbau
Christians Herzog Mecklenburg erlaubete
Lohnverordnungs zur Gewährung und Erfüllung
des Apffelbau und Pflanzung sein*

1736

bei Unserer sechigen Königl. Regierung, in allen Punkten und
Clauseln, in so weit darin nicht durch spätere allgemeine Verfügungen
eine Aenderung getroffen worden oder noch getroffen werden möchte, aller-
gnädigst confirmirt und bekräftigt haben, wie Wir denn
auch hienit und kraft dieses confirmiren und bekräftigen, auch allegnädigst
wollen, daß *schon in demselben Jahr* kräftig geschützt
und gehandhabt werden solle.

»Til pinse brænder det i Læk!« Den snak kunne der nok være noget om. I hvert fald var der ildebrand omkring pinse 1828, 1831, 1835 og 1844. Næsten hver gang gik der en række huse op i luer. Pinse 1831 brændte præstegården i Søndergade ned, og sammen med den hele rækken af huse på sydsiden af torvet. Husene blev rejst igen og kom til at se ud som på disse to billeder. Sådan står de der endnu, med undtagelse af »Herberge zur Heimat« på nederste billede, som har måttet vige for en nybygning.

Rækken af de fire huse begyndte med Christian Duborgs slagterforretning. Christian Duborg var veteran fra 1864. Han havde deltaget i krigen på dansk side som sergent. Ved siden af slagterforretningen lå Paul Hechts papirhandel. Det sidste hus var gæstgiveriet »Tonhalle«, der var lidt mere end de fleste kroer i byen, fordi det havde en ret rummelig sal. Skulle der være festbal, som på kejserens fødselsdag, foregik det i »Tonhalle« og »Henings Hotel«.

På næste billede holder privatskolen frikvarter. De, der blev »indskolet« i folkeskolen i 1902, kom til at sidde i klasse sammen med 85 andre børn – og stakkels lærer Voy skulle undervise dem alle på én gang. I alt var der over 260 børn og kun fire lærere! Med disse tal i tankerne samledes en række borgere fra Læk og omegn om oprettelsen af en privatskole, som bestod i en række år og først lukkedes efter første verdenskrig. Lærerne ved skolen var frøken Howitz, fru Wille og frøken Hildebrandt; den sidste blev gift med provst Nissen.

49

4 Det gamle Læk

»Herberge zur Heimat« var herberg for landevejens folk og lå i Søndergade. Som hånds-rækning til de utallige hjemløse og omvandrede folk havde kirken indrettet sådanne herberger over hele landet. Var behovet så stort? Det største antal frekventerende havde herberget vistnok i 1932. Det år kunne byens avis berette, at det ikke blot var de sædvanlige vagabonder og landevejsriddere, som overnattede her, men også adskillige arbejdssøgende. I 1931 blev herberget besøgt af 3.786 personer med 5.114 overnatninger. Det var en stigning på 1.000 i forhold til året før. Mange mærkelige menneskeskæbner har søgt ly under dette tag for en stund. Da herberget blev indrettet i 1893, var det den første sociale institution i byen. Herberget blev nedlagt i begyndelsen af 1950'erne. På dets plads befinder sig nu en ny bygning, der rummer en børnehave.

I »Herberge zur Heimat«s sidste 26 år var ægteparret Johannes og Christine Klindt værtsfolk.

To forretningsejendomme fotograferet ca. 1905. Den første er Johannes Jacobsens købmandshandel (i dag: drogeri Richter). Fire emaljeskilte reklamer for produkter (Sprengel, Liebig, Maggi og Steckenpferd Leinöl Seife), som heller ikke er ukendte for os. Desuden hænger der en postkasse med kejserkrone på toppen. Interessant er spillet i højre gavl. Adskillige huse i Læk har haft sådanne spil bevaret indtil nyeste tid. I Egon Jacobsens hus fandtes spillet inde i huset. Her blev varerne løftet gennem luger i to etager, før de nåede lageret på øverste loft.

- 52 Wilhelm Sievers' hus blev bygget i 1903 og står næsten uforandret endnu i dag. Pladsen foran huset fik snart navnet Wilhelmsplads. Man gjorde ikke store omstændigheder med at finde navne til de nye gader bag hovedgaden. Heinrichsgade fik navnet efter købmand Heinrich Martensen, som her ejede de fleste grunde, ligesom Ottogade på samme måde fik navn efter Otto Burmeister, som tog initiativet til oprettelsen af Læks første mejeri. Skråt overfor Sievers lå Sønke Hansens gæstgivergård. Også dette hus har spil i gavlen. Gårdspladsen bag kroen var et foretrukket sted til hest og vogn, når man skulle i kirke.

53

Banegårdsgade i kejsertiden. I midten ses det kejserlige posthus, bygget i 1892 af Peter Feddersen. Med det havde posten fået fast domicil for de næste 70 år. Dilligencen, postvognen og karriolen havde nu altid passeret Læk på deres vej fra Husum til Tønder og fra Flensborg til Dagebøl. Men et postagentur fik Læk først i 1844 på apoteker Mechlenburgs initiativ. I de første år havde posten til huse i det gamle apotek. Siden flyttede den et par gange, for så i 90'erne at få til huse i Peter Feddersens nye hus. Bygningen præsenterede sig som kejserlig ny-gotik. Man fandt, at det nye posthus var en prydding for byen. Banegården, amtsretten og posthuset gjorde Læk til mere, end byen før havde været. Det følte som fremskridt, at man havde fået disse institutioner. I 1893 byggede man, i al beskedenhed, et sygehus. Sidenhen fik man sit eget elektricitetsværk og et mejeri. I bygningen til højre for posthuset havde »Lecker Anzeiger« hjemme.

I 1908 fik Banegårdsgade stenbro; den holdt til 1972.

Næste billede viser Læks postvogn med postillionen Thomas Hinrich Andersen på bukken. Vognen holder ved Andersens hjem i Toftgade. Hans kone Christine er ved at tage afsked med ham, mens en af sønnerne får sig en ridetur på hesten.

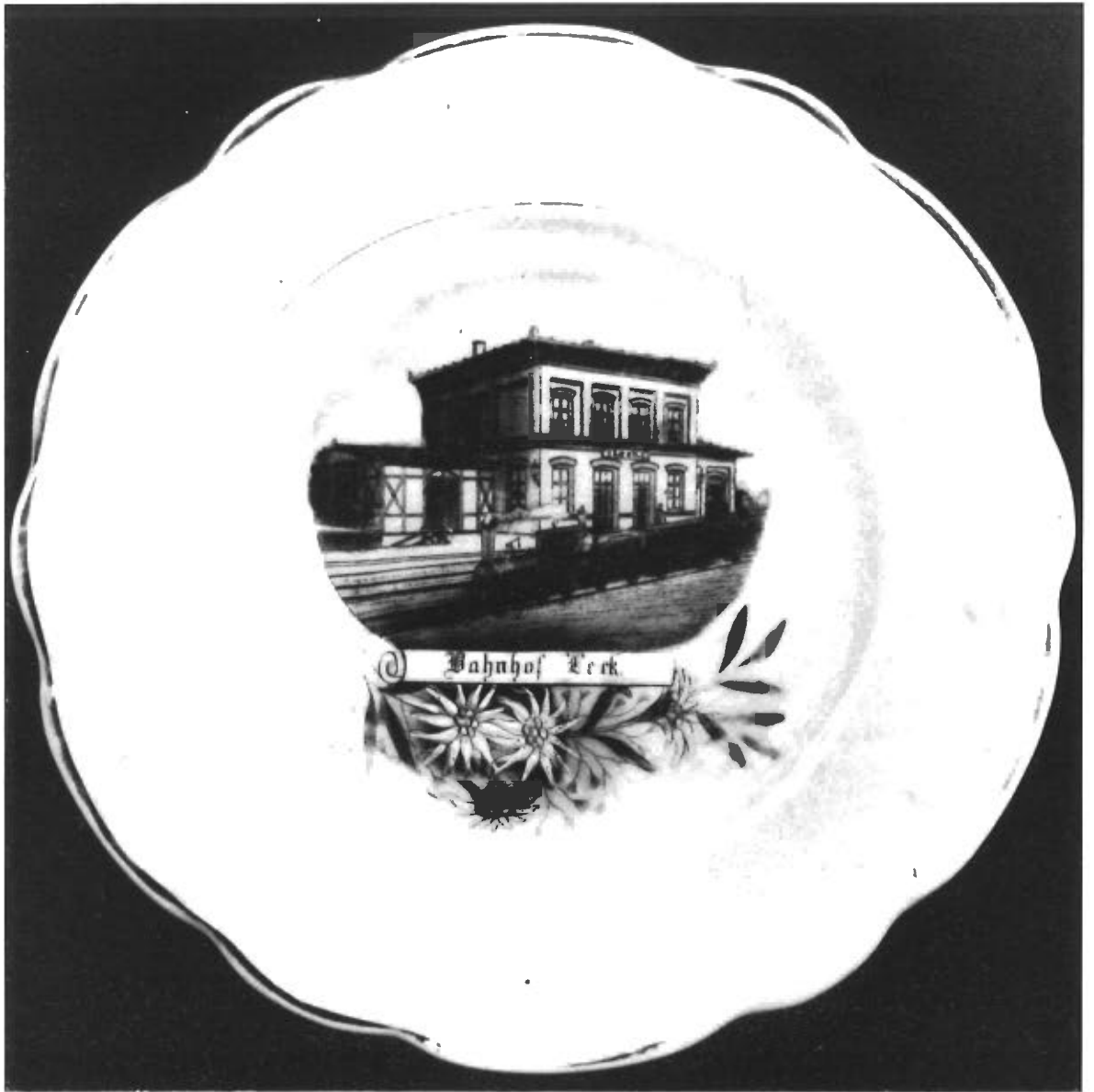
Læk posthus kom i tiden omkring århundredskiftet til at betjene det meste af Kær herred. Først i 1923 lagdes postagerne i Ladelund, Medelby og Skovlund ind under posthuset i Nybøl.

Tværbanen Flensborg-Nybøl åbnedes den 1. oktober 1889. Det var unægtelig en festdag for Læk. Landsbyen blev forfremmet til stationsby. Verden rykkede nærmere.

56 Fra åbningsdagen foreligger følgende beretning: »Til denne fest kom der fra Flensborg mere end hundrede herrer, som medbragte et orkester. Læks orkester modtog dem på perronen. Efter en velkomstdrink og velkomsttaler marcherede man med begge orkestre i spidsen ind til Læk, hvor man spiste til middag og opholdt sig i 4 $\frac{1}{2}$ time. Kl. 2 gik det så med et andet tog til Nybøl, ledsaget af mange borgere fra Læk. Nybøls indbyggere havde ikke forberedt nogen modtagelse. Kun nogle kvinder og børn viste sig på banegården. Højst utilfredse vendte alle efter 2 timers forløb tilbage til Læk. Efter en hjertelig afsked susede toget tilbage til Flensborg.«

Strækningen Læk-Flensborg tog 1 $\frac{1}{2}$ time, d.v.s., toget kørte med 25 km i timen. I begyndelsen gik der kun persontog med påhængte godsvogne. Senere fulgte selvstændige godstog. Banens betydning for Læk tog til, efterhånden som årene gik. En overgang var der endda planer fremme om at lade Læk være udgangspunkt for en »småbane« over Ladelund til Tinglev. Billedet på tallerkenen viser banegården i dens første år. Den blev et yndet motiv på porcelæn, blomstervaser og prospektkort. Den var et vægtigt udtryk for Læks betydning.

Sådan så Allégade eller Vesterallé, som den hed, og Kirkegårdsgade (til højre) ud, da alléernes træer var forholdsvis unge. Gaderne var endnu ikke brolagte. De kunne støve slemt i varme somre og være godt plørede efterår og forår. Men træerne glædede øjet.

58 Det var Forskønnelsesforeningen, som tog initiativet til at plante Læks alléer. Ja, man tilskyndede endda den enkelte borger til selv at plante træer af forskellig slags på egen grund.

Når palmesøndag og dermed konfirmationerne nærmede sig, kunne hver konfirmand gratis afhente et pryd- eller frugttræ til plantning i forældrenes for- eller køkkenhave. 1975 gæstede et ældre amerikansk ægtepar Læk for at lede efter det lille hus, hvorfra konens mor i slutningen af 1880'erne sammen med sine forældre var udvandret, og for at se de træer, hendes mor som 15-årig havde plantet foran huset, før hun drog afsted mod det fjerne.

Sammen med kirkespiret hørte møllen i generationer til byens silhouet, synlig såvel fra Læksgårde som fra Klintum og især langvejs fra i det åbne land mod vest. Møllen stod ved Gammel Møllevej vest i byen.

Vort billede kan ligefrem kaldes et fund, da det viser begge møller, den gamle vandmølle, som nævnes første gang allerede i 1455, og den langt senere hollandske mølle. Desuden havde Læk engang en stubmølle, som lå på den grund, hvor i dag Kær herreds amtsbygning ligger.

60

Men den mølle, der huskes, er dog den imponerende hollandske mølle. Dens sidste ejer var Peter Julius Moritzen, som ikke selv var møller. Efteråret 1926 bortforpagtede han møllen til møller Franz Baumann. Det blev en kortvarig glæde for den ny forpagter. Den 4. februar 1927 brændte møllen ned til grunden. Det skete om natten. Den brændende mølle var et storslået syn, men tragisk for dem, der led tab. Til taberne hører også vi i dag. Der er så få af de gamle, stolte møller tilbage.

Drenge fra Læk skole fotograferet engang i 1890'erne. I deres midte ses degn og lærer Hans Paulsen med datter. Vi ved ikke, i hvilken anledning dette billede blev taget. Ej heller ved vi noget om, hvorfor pigerne ikke måtte være med. Men billedet er stærkt i sit udsagn. Selv om vi tager i betragtning, at selve fotograferingsproceduren krævede tålmodighed og koncentration af børnene, taler deres ansigter og deres holdning et tydeligt sprog om tugt og disciplin i datidens skole.

- 62 Allerede omkring 1866 var elevtallet i Læk skole steget til over 200, mens antallet af lærere endnu i slutningen af 1880'erne kun var på tre, nemlig H. C. Carstensen, Martin Steenholdt, der havde taget eksamen ved Tønder Seminariums danske afdeling, og en tredielærer. Tredielæreren blev som regel ikke længe, da aflønningen i denne stilling var ret beskedent.

En fjerde klasse og et tilsvarende lærerembede oprettedes i 1895; samtidig rejstes et anneks til skolen. Den gamle skole blev offer for en ildebrand i 1969. Annekset blev revet ned for få år siden.

Det morsomste af alle bevarede skolebilleder er unægtelig hosstående fra 1909. Børnene virker glade og fornøjede. Drengene med dekorative urkæder. I venstre side af billedet efterligner to drenge deres fædre og slutter en handel ved det karakteristiske håndslag. Flere af børnene poserer på gymnastikredskaberne. Pigerne står sammen i smågrupper, veninde ved veninde. Af den store børneflokk på billedet kender vi 35 ved navn.

Midt i billedet står lærer Paulsen med sin hustru Jeanette og – ikke at forglemme – deres hund.

64

Lærer Hans Paulsen var førstelærer og organist i Læk fra 1896 til 1924. Mange børn fra Læk sogn har nydt godt af hans undervisning. Mindet om ham er til dels levende endnu. Lærer Paulsen interesserede sig for mere end sin skole; således fik han indrettet Læks første folkebibliotek. Under hans ledelse afholdtes flere havebrugsudstillinger. Hans fortjenester blev belønnet med Hohenzoller-husets orden. Patriot var han. I krigsårene fik han yderligere en orden. Dog udfoldede lærer Paulsen sig knap så meget på den patriotiske scene som provst Nissen.

Natten til søndag den 16. februar 1969 blev den smukke gamle skole flammernes bytte. Bygget 1843, udvidet et par gange, fik den lov til at stå, næsten midt i byen, i godt og vel 120 år. Med sine gavle og sit stråtag passede skolen smukt til de mange gårde, som viste samme kendetegn for byggeskikken på vore kanter. Mangan en gammel Læk'er tog med vemod afsked med den gamle skole, da den brændte.

65

5 Det gamle Læk

Et helt andet sprog taler dette billede. Skolen har fået sit eget flag. Et gymnastikhold bestående af både drenge og piger er vendt hjem fra idrætsfesten i Tønder og præsenterer sig nu selvbevidst i de hvide gymnastikdragter. Man har fået trommeorkester med tamburmajor. Man har høstet laurbær i Tønder; der var al grund til at lade sig fotografere hos »Guschi Knips«. Degn og lærer H. Paulsen troner i midten. I anden række fra oven står frk. Harder, som tog sig af pigerne.

Denne gang har vi alle navne: Gustav Burmeister, Friedrich Jedicke, Hermann Nommensen, Hans Paulsen, Johannes Nissen, Julius Markussen, Herm. Andresen, Klüwer, Christian Petersen, Hedwig Nissen, lærer Hans Paulsen, Jacob Hinrichsen, frk. Harder, Max Herrmann, Detlef Thordsen, G. Brodersen, Maria August, B. Wollesen, Math. Iwersen og H. Burmeister.

Og så kom krigen. Endnu levede nogle veteraner fra krigen 1870-71. De var æresmedlemmer i »Kriegerverein«. Men hvad krig egentlig var, var der ingen, der kunne huske. Dog, bag al patriotisk begejstring gemte sig alligevel en vis beklemthed, som hurtigt blev til frygt for sønnernes og mændenes liv. Siden randt tårerne af sorg, og tiden var ikke mere for fotografering. Selvfølgelig findes der masser af billeder fra krigens år. Men de fleste billeder stammer fra kaserner, fra fronten og fra lazaretter. De var jo tænkt som livstegn til dem derhjemme.

- 68 Det øverste billede er et sådant livstegn, sendt i februar måned 1917 fra Flandern. Fire mænd fra Læk har tilfældigvis fundet hinanden, og mødet skulle fastholdes. Soldaterne er: Richard Nissen, søn af bødker Peter Nissen, murer Peter Thomsen, Heinrich Else og Peter Martensen. De to er dekoreret med jernkorset af anden klasse. Deres ansigter og deres hele fremtoning er præget af tunge oplevelser.

Intet af dette findes i billedet nedenunder, der er et soldaterbillede fra fredens år. Det er Julius Marcussen, Nicolai Petersen og Lorenzen fra Stedensand, som her har været hos fotografen i Haderslev.

70 Vi husker skolebilledet fra 1911, hvor en flok glade unge mennesker har stillet op hos fotografen for senere at kunne mindes idrætsfesten i Tønder. Her er vi nået frem til 1917. Krigen har varet i tre år. Den har kostet mange menneskeliv. Man forbereder næste generation til fronten. Det er Læks »Jugendwehr«. De fleste kendes ved navn: Herm. Peine, Detlef Hansen, Jacob Brodersen, Herm. Hennings, Johs. Thomsen, Karl Sievertsen, Max Asmusen, Karl Thomsen, Max Jöhnk, Johs. Nicolaisen, Ehrling, Harke Detlefsen sammen med deres ledere, Willi Junge, Fr. Jedicke, N. Ketelsen og Max Paulsen.

I 1891 oprettede bogtrykker Johannes Emil Herrmann, som kom fra Husum, et bogtrykkeri i nogle lejede lokaler på det gamle apotek. Han begyndte at udgive en avis. Avisens navn blev »Lecker Anzeiger – Zeitung für die Karrharde.« Det var et voveligt foretagende, for Læks befolkning var orienteret mod Tønder, som var amtsbyen, og man læste »Tondersche Zeitung«. Men det lykkedes. Man tog imod sin egen avis, som man havde taget imod amtsretten, det ny posthus, sygehuset og banegården, nemlig med tilfredshed og en fornemmelse af Læks betydning for det større opland. 1903 havde bladet allerede over 1.000 abonnenter og havde forlængst skiftet navn til »Lecker Anzeiger, Zeitung für Nordfriesland und Mittelschleswig«.

72 Bladets holdning var konservativ-national. Det var jo disse kredse, som skulle holde bladet oppe. Sociale rørelser kom ikke til orde. Skete det endelig, var det i negative vendinger. Således findes der følgende bemærkning i avisen: »I de forløbne dage er der igen her på egnen fra socialdemokratisk side uddelt brochurer, som er skrevet i en mådeholdende tone for at vinde flere tilhængere.«

Det er i det hele taget påfaldende svært at få øje på arbejderstanden og dens levevilkår i det materiale, som så lille en by har levnet os fra den tid.

Fra de lejede lokaler på apoteket flyttede avisen til en nybygning ved siden af apoteket. Derfra flyttede den siden hen til Banegårdsgade ved siden af posthuset, hvor avisen havde til huse til efter 2. verdenskrig.

For de fleste hjem var »Lecker Anzeiger« det eneste vindue til den store verden. Annoncesidernes betydning for den lille verden skal ikke undervurderes. Her søgte man plads, og her søgte man karl eller pige, her kaldtes til forsamlingsmøder. I avisen drøftedes, om man skulle oprette et andelsmejeri og mange andre lokale projekter. »Lecker Anzeiger« er den bedste kilde til oplysning om livet i Læk og omegn i denne periode.

Lige inden krigsårenes mørke og sorg skulle komme over hver by og familie, samledes man endnu ved et par lejligheder til fest, uvidende om, at der ikke i lang tid skulle blive grund til at feste. Det skete med en vis selvbevidsthed og stolthed over det, der var nået i den sidste generation.

I juni 1913 holdt kejser Wilhelm II. sit 25-års-regeringsjubilæum. For Læk var det årsag nok til at opbyde alle kræfter til en strålende fest. Søndag den 22. juni 1913 begyndte med koralmusik fra kirketårnet. Om eftermiddagen samledes alle foreninger til et optog gennem næsten alle landsbyens gader. Militærmusikere gav en koncert i Åhaven. Provst Nissen holdt som så ofte før festtalen, der endte med ordene: »Gud bevare og beskytte vor kejser og hans familie.« Om aftenen samledes man til bal på »Hennings Hotel« og i »Tonhalle«.

74 Til optoget havde hver forening stillet sin festvogn. Her vistes i fredelig samdrægtighed kroværternes festvogn (1) og dernæst afholdslogens vogn (2). Fra venstre til højre er kroværterne Peter Hollesen, Claus Johannsen, Franz Hollesen, Kay Petersen, B. Hennings, Søren Christensen, Chr. Bøller, Julius Detlefsen, Thomas Petersen, Jacob Munk, Carl Paulsen og Jacob Petersen.

På det midterste billede ses så afholdslogernes to vogne. Der var på den tid tre sådanne loger alene i Læk, og landsbyer som Agtrup, Ladelund, Stadum og Klintum havde hver sin. Det siger noget om disse logers udbredelse, og det dokumenterer deres nødvendighed. Alkoholisme var en svøbe – og ikke blot for arbejderstanden. Afholdslogerne var i grunden sociale indretninger byggende på ansvarsbevidste borgeres private initiativ, på en vis måde sidestykker til »Herberge zur Heimat«.

Det nederste billede er taget den 14. juni 1914 ved Læk Sangforenings 50-års-jubilæum. Ingen anede, at det var sidste gang, man samledes til fest i fredstid. Inden der var gået to måneder, var krigen brudt ud.

Årets gang i byen havde sin rytme, og den var bestemt af markedsdagene. 35 markedsdage var et anseeligt antal. De fordelte sig over månederne fra marts til november. Otte af dem var hestemarkeder. Heraf var igen de tre særlige hoved-sommer-hestemarkeder. Derimod var der kun ét hoved-efterårs-hestemarked.

76

Smågrise handlede hver mandag. Hertil kom så forårets og efterårets krammarked, henholdsvis i maj og oktober måned.

En hovedattraktion havde man i de år, hvor amtsdyrskuet blev lagt til Læk. Arrangør af dette var Landboforeningen for Læk og omegn, som i 1970 kunne holde 100-års-jubilæum. Som det ses af plakaten, blev der budt på alt, hvad der hører et dyrskue til.

Kreis- Thierschau

Anstellung landwirthschaftlicher Maschinen, Trabrennen, Trabfahren und Ponngreiten
Freitag, den 26. Juli 1895.

Programm.

Morgens 7 Uhr:	Reveille.
" 9 "	Verammlung im Vereinslokal.
" 10 "	Ausmarsch nach dem Festplatz und Eröffnung der Thierschau von der Tribüne Darauf bis
Mittags 1 "	Prüfung der Thiere durch die Preisrichter mit darauffolgender Preisvertheilung und Vorführung der Thiere. Bis
Nachmitt. 4 "	Trabrennen, -fahren und Ponngreiten.
" 4 "	Einmarsch und Beginn des Festessens in „Boysen's Gasthof“.

==== **Grosses Concert auf dem Festplatze.** ====

Abends: Ball bei Gastwirth Boysen und Gastwirth Voh.

Zur Vertheilung kommen:

1000 Mk. Staatsprämien und 1000 Mk. Vereinsprämien sowie Ehrenpreise.

Anmeldung von Hengsten, Füllentuten, 2 und 3-jährigen Entfüllen, Ziegen, Kalbfühen und Lämern der Mast- und gemischten Race, Schafen und Schweinen, Hegen und Geflügel, sowie von landw. Maschinen nimmt bis zum 10. Juli d. J. der Gastwirth J. Kiebler in Ved entgegen.

Bei der Anmeldung der Thiere sind Namen, Alter, Art, Geschlecht, Farbe und Abzeichen, Abstammung, ob eigene Aufzucht anzugeben. Für das Hornvieh muß bemerkt werden, ob das Thier für die Mast- oder gemischte Race konkurriren soll.

Die Mitglieder des landw. Vereins für Ved und Umgegend zahlen für die zur Schau gestellten Thiere kein Standgeld, dagegen Nichtmitglieder für Großvieh 3 Mk., für Kleinvieh 1 Mk., für das Geflügel 50 Pf. für jeden Käfig, und zwar bei der Anmeldung.

Alle Schauthiere müssen bis 9 Uhr auf dem Plage sein.

Die Aussteller landw. Maschinen und Geräthe zahlen kein Standgeld, haben sich jedoch den Anordnungen des Komitees zu fügen. Eine Prüfung und Beurtheilung der Maschinen und Geräthe findet nicht statt.

Anmeldungen zum Trabrennen und Trabfahren sind bis 12 Uhr Mittags beim Vorsitzenden des Vergnügungskomitees anzubringen. Einfab.-Preis 3 Mk.

Das Tages-Entree beträgt für Erwachsene 50 Pf., für Kinder 25 Pf.

Die Führer der Thiere bekommen am Eingang Freikarten.

Karten zum Festessen sind bis zum 18. Juli beim Gastwirth Boysen für 2 Mk. à Person zu haben.
Leck, im Juni 1895.

Der Vorstand des landw. Vereins für Leck und Umgegend.

Det kulturelle liv udfoldede sig næsten udelukkende indenfor foreningslivets rammer. De foreninger, der hørte disse år til, var især Kriegerverein, Det frivillige Brandværn, Sangforeningen, sportsforeningen MTV, Afholdsløgen og en kort overgang Damenspielverein. Det årligt tilbagevendende højdepunkt var kejserens fødselsdag. Ved den lejlighed samledes så godt som hele byen – en kærkommen lejlighed for standspersoner til at glimre i tale og deklamation – og samtidig amatørskuespillernes store chance.

Øverste billede er taget i anledning af Nordfrisisk Sangerforbund's store stævne i Læk 1914. De unge piger optrådte ved denne lejlighed med en blomsterdans.

Mimi Markussen, Bertha Markussen, Christine Markussen, Cath. Paulsen, Wollesen, Annemarie Petersen, Nanny Wulf.

Midterste billede viser Damenspielverein efter en udflugt til Kollund 1917.

78 Ina Frerks, Christine Markussen, Hedwig Moritzen, Anna Carstensen, Elina Volquardsen, Paula Boysen, Käthe Herrmann, Metha Hering, Henny Paulsen, Bertha Martensen, Käthe Johannsen, Petrine Petersen, M. Koch, Frieda Paulsen, Grethe Petersen, Magda Petersen, Nanny Wulf.

Nederste billede er fra 1918. Krigen var forbi. Det indkaldte mandskab vendte hjem, og man prøvede trods tidernes ugunst at give de hjemvendende en festlig modtagelse. Det skete på velkomstaftener, som iscenesattes af foreningerne i fællesskab. Et af motiverne til disse aftener var nu også at oparbejde en tysk-national bevidsthed, da man jo så en afstemning i grænselandet i møde.

Christine Nommensen, Mathias Koch, Karl Nommensen, Metha Hering, Friedr. Jedicke, Bernhard Martensen, Heinr. Koch, banemester Hennings, Anna Jessen, Carsten Petersen, Chr. Hansen, Anna Reitz, Jens H. Petersen og Emil Schütt.

79

»Stilleben« i landsbyen på en sensommerdag. Bagermester Jedicke får sig en snak med købmand Koch. Købmandens søn står ved faderens knæ. Men det er nu den lille pige med sin gravhund, som stjæler billedet. Med tøfler på fødderne er hun ude »at gå lanterne«. Pigen er Edel Schmidt, datter af fotograf Gustav Schmidt. Hele sceneriet er fotograferet foran Jedicke's bageri.

Bageriet og Munks gæstgivergård (nedenunder) var naboejendomme. På kroens grund byggedes senere »Hotel Stadt Tondern«, som i dag i ombygget skikkelse huser sparekassen.

81

6 Det gamle Læk

»Endelig kom vi til Læk. Den lille By er som en Oase i Ørkenen. Lækaa slynger sig gennem en saftig bred Eng tæt forbi den, et smukt og vidtløftigt Haveanlæg ligger lige ved Indgangen.« Sådan skrev Hother Tolderlund i 1852 i sin rejsebog. Det er Åhaven, han her taler om. Begyndelsen til denne park går tilbage til Ingwer Carsten Levsen, som i 1786 blev herredsfoged i Kær herred med bopæl i Læk. Han byggede også den smukke herredsfogedgård, som ses på side 109.

Åhaven havde i årtierne omkring århundredskiftet sin bestemte funktion for landsbyen. Alle udendørs forsamlinger afholdtes her. Dens græsplæner, omgivet af høje løvtræer, noget som ingen anden landsby på vestkysten kunne fremvise, var en smuk ramme om mange forskellige møder.

82 Vi blader lidt i en avis fra 1900: »På søndag finder i den smukke Åhave en gymnastikopvisning med koncert sted. Foruden den lokale gymnastikforening deltager medlemmer af foreninger i Risum-Lindholm og Nybøl. I tilfælde af godt vejr vil det sikkert ikke skorte på god deltagelse.«

Ved Nordfrisisk Sangerforbunds jubilæumsfest i 1914 tilbragtes hele søndag eftermiddag i Åhaven med militærmusik, korsang og festtaler.

På det store billede ses de smukke kastanietræer ved indgangen til parken fra Bjerggade.

Det lille billede viser grotten på et »måneskinskort«, som disse postkort kaldtes. Man levede jo i en tid, hvor kunstige borgruiner, templer og – som her – kunstige grotter var opfyldelsen af alles romantiske forestillinger. Tempel og grotte er blevet ofre for tidens tand. Men Åhaven kan vi stadig glædes over.

»Lecker Anzeiger«, 25. maj 1910: »I Åhaven har der i de varme dage udspillet sig et rigtigt strandliv. Men det er dog i hovedsagen børn, som morer sig med at soppe og lege med skovle.«

84 Læk å var ikke blevet reguleret endnu – ej heller inddiget. Efterår og forår kunne sommerens tamme, ja idylliske å forvandles til en veritabel sø, som strakte sig langt på begge sider af det egentlige åleje. Mod øst kunne yderpunkterne for en oversvømmelse være Høgelund, Fresenhagen og Kjølsmark, mod vest var der vand, så langt man kunne se.

Nederste billede viser sådan oversvømmelse set fra provstegården mod vest. I horisonten ses kirketårnet.

»På Bjerget«, ved landevejen til Høgelund og Spragebøl, ligger Fiskerhusene med gavlene ud mod vejen og ryggen til Læk å. Vor egen tid har givet dem en oppudsning, så de skinner og pynter i gaden, mere end da de første beboere kunne flytte ind.

Vi kalder dem »Fiskerhusene«. Måske har deres beboere for generationer siden været fiskere. Læk å lå jo lige bag ved og gav småbådene mulighed for at sejle mod vest ud i Gudskoogsøen.

86

Omkring århundredskiftet boede her mange småkårsfolk under ét og samme tag, dog hver familie bag sin dør. Især det sidste billede fremhæver den enkelte families selvhævdelse. Man havde sin egen forhæng, og man malede dør og facade i den kulør, man selv syntes bedst om.

De fleste familier var deres huse tro i flere generationer. Folk fødtes og døde i samme alkove.

87

Provsteboligen blev rejst i 1858. I moderniseret skikkelse står huset endnu i Østergade (nr. 17). Omkring århundredskiftet var huset stadig sidste hus på vej mod Spragebøl. På en måde må de gode Læk'ere have følt det, som om provsten boede langt fra byen.

88 Foran huset poserer provst Nis Nissen og hustru. Provst Nissen blev kaldet i 1892 og indsat i embedet af generalsuperintendent Th. Kaftan. 28 år residerede han i Læk.

Mindet om denne afholdte præst er endnu levende i byen. Hans særlige bevågenhed havde »Indre Mission«, som i Læk stod bag oprettelsen af »Herberge zur Heimat«. Men sammen med lærer Hans Paulsen var han også en fremtrædende repræsentant for den tyske kejserpatriotisme. Dette var han dog ikke ene om. Hvad der fandtes af embedsstand i byen fulgte trofast efter.

Propst emer. Nijjer

Her ses den sidste rebslager i Læk i arbejde en klar vinterdag og i klingrende frost. Rebslageren er Johann Christian Hansen, født 1830 i Tønder, død 1916 i Læk. Sit håndværk udøvede han i Læk fra 1857-1912.

90 Et af de sjældne arbejdsbilleder, hvor man virkelig ser håndværkeren ved sit arbejde. Den lille hånddrevne maskine, som snoer rebene, står i indkørslen til Nis Nissens gård, hvoraf der lige skimtes et hjørne i venstre side af billedet. Tydeligt ses rebene, som er i arbejde.

Den statelige ejendom i baggrunden var Thomas Iversens gård. Endvidere ses gavlen af Martin Lützens kådnersted. Alle disse ejendomme har ligget i Toftgade og har i tidens løb måttet vige for Clausen & Bossens bogtrykkeri. End ikke navnet Rebslagerbane er bevaret.

Endnu kan man ride sin hest til bys og få den skoet hos Fedder Christensen, Læks sidste smed i gammeldags forstand. Men hvor længe vil den gamle smedie kunne holde stand midt i en landsby, som ikke mere er landsby? Vore tre billeder taler tydeligt om smedehåndværkets vej.

Endnu kan man se luerne fra smediens esse spejle sig i de gamle støbejernsvinduers ruder.

»Arthur B. Jessen, sadelmagemester« står der over det ene vindue – og »Møbel-Magasin« over det andet. »Magasin« lød fornemmere end »lager«. Ude på gaden er man netop beskæftiget med at stuve et nyt sæt klunke-møbler på vognen. Et eksempel på en håndværksmester, der er på vej bort fra håndværket og henimod handelen. Det er huset Kirkegårdsgade 3.

94 Naboen i Nørrebroergade var karetmager Julius Jessen, der ses på det midterste billede med hustru, svende og læredrenge.

Det sidste billede viser Philip Hinrichsens smedie på hjørnet af Birk- og Allégade.

Sadelmager, karetmager og smed, tre håndværkere, som kun kunne eksistere i fællesskab med landbruget. Landbruget var allestedsnærværende i Læk i de år.

Det var noget af det skønneste som barn at få lov til at kravle op på bukken af bagervognen og køre med et stykke af turen. Der var mange sådanne hestevogne. Hver baker, slagter og købmand havde sin. På den tid, vi her taler om, kørte også postvognen sin tur til postagenturerne ude på landet.

96

Det første billede er Harksens (Alte Backstube) bagervogn.

Det næste viser slagter og gæstgiver Willy Ebsen på slagtervognen.

Derefter følger Johann Anthonisen med sine grønsager.

Det var lange ture, og tit blev det også til lange dage. Men de kunne også være interessante. Der skete jo ikke så meget nyt fra dag til dag. Når så »vognen« kom, var der rig lejlighed til at spørge og fortælle nyt.

97

En særlig gruppe billeder stammer fra arbejdspladser og værksteder. Dem findes der desværre ikke mange af. Og jo mindre en by var, jo færre billeder af den kategori har vi i behold.

Her vises tre optagelser af folk i arbejde. Foroven er man i færd med at rejse et hus i Banegårdsgade. Fagmanden falder med det samme over, at vinduerne bliver sat på plads, samtidig med at huset mures op.

98 Midterste billede er fra 1910. Arbejderne er fuldt beskæftiget med at bygge en ny Sønderbro over Læk å. Firmaet Ludwig Feddersen, som allerede dengang stod for adskilligt entreprenørarbejde, bygger broen.

Sidste billede er fra 1908. Det år besluttede kommunerådet at brolægge Banegårdsgade. På billedet er et arbejdshold i gang med opgaven.

Vi kender navnene på de fleste af arbejderne: Martin Nissen, Johannes Busch, Willi Busch, Andreas Henningsen, Bernhard Busch og Michael Kasat. Den udførte brolægning holdt til 1972.

99

Årene fra ca. 1750 – 1780 var en frugtbar byggeperiode i Læk. Lige til vor tid stod der adskillige huse fra den periode. To typer huse mødtes her: det jyske langhus og det nordfrisiske hus i sin for gesten typiske udformning. De røde mursten gav dem dog i det ydre et fælles præg. Den typiske frisiske gavl over døren havde en tilbøjelighed til at dukke op også på det jyske hus. På billedet ses hestehandler Marius Petersens hus, som i begyndelsen af dette århundrede blev offer for en ildebrand. Et smukt hus og en prydding for landsbyen.

Man byggede godt og lagde også vægt på »reputation«. Dygtige håndværkere var der nok af til at opfylde disse ønsker. Måske var der ikke to husdøre i byen, der var ens. Nu er de her viste døre ganske vist fra midten af det forrige århundrede, men omkring år 1900 sad de stadig på deres oprindelige plads til pryd for hus og gade.

- 102 Billedet til venstre viser døren til præstegården i Søndergade. Læg mærke til det smukke ovenlysvindue, og se på billedet til højre. Her er døren fra 1826; den har hørt til et hus i Allégade. Sammenlignet med disse to pragtstykker virker dørene på det tredje billede ret beskedne. Og dog har også døren med de to ovale vinduer sin egen charme.

Fælles for alle tre billeder er den smukke brolægning.

103

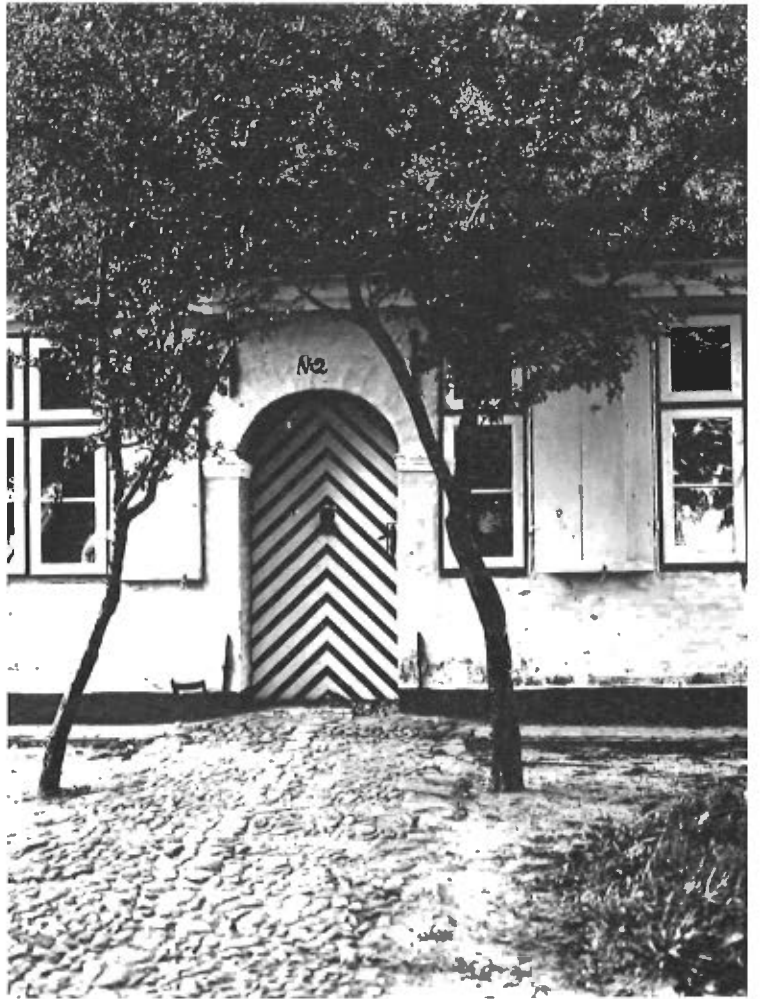
104 Dette billede er taget omkring 1912. Det er dyrlæge Petersens hus ved Ådige, og det står der endnu. Husets plan har samme udformning som i Marius Petersens hus. Men dets funktion som dyrlægebolig har dog tilføjet det et nyt moment. Mod syd, mod den parklignende have, er der en tilbygning med gavl, som giver huset et herskabeligt udseende.

8 Det gamle Læk

Sidste hus på venstre hånd på landevejen til Spragebøl fik nummer 2, i dag er det Østergade 24. Den kendsgerning, at det var sidste hus i den ende af byen har måske været medvirkende til, at det har kunnet bevare sit oprindelige udseende indtil i dag. Den smukke og særprægede dør har dog måttet vige for en anden. Til venstre for døren ses lige ovenfor soklen skokraberens, et uundværligt redskab for hvert hus i en tid, da veje og gader endnu ikke var asfalterede.

Østgavlens murankre har årstallet 1749.

107

Her boede herredsfogeden for Kær herred. Husanlægget var vel det smukkeste i Læk, bygget engang i det 18. århundrede på grunden Østergade 1 med udsigt over Åhaven. På den tid, bogen her beskæftiger sig med, ejedes det af fhv. købmand C. H. C. Paulsen, der døde i 1925, som byens ældste borger, 95 år gammel.

108 Det var en statelig, næsten herskabelig ejendom. Især ud mod Åhaven fremtrådte den nærmest som en lystgård. At der her blev lagt vægt på det pyntelige, vidner de to statuer om, som flankerer havedøren. Det er frugtbarhedens gudinde Ceres og blomsternes gudinde Flora.

I 1814 var den danske bygmester Axel Bundsen, som lige havde stået for anlægsarbejdet af kirkegården i Flensborg og dets smukke kapel, på besøg i Læk. Han var gæst hos herredsfogeden, justitsråd Müller. Bundsens besøg og statuerne af Ceres og Flora vidner om, at der til tider har boet udprægede skønånder her.

I dag er huset forandret til ukendelighed. Statuernes skæbne kendes ikke.

10

Gården med det gode danske navn »Kokkedal« var indtil for nylig en pryd for Læks nærmeste omegn. Højt beliggende på et værft, som det ses på nederste billede, lyste dens hvide mure over til Birk, ja til Sønderbro. Stuehuset var fra 1818. Dørpartiets afrundede gavl og det usædvanligt formede ovenlysvindue minder os om, at huset er rejst i klassicismens tid. Her er der en anelse stilhistorie med i spillet ligesom i det træskårne ovenlysvindue fra apoteket. Vi står over for noget andet end de i vore egne så velkendte slanke gavle.

»Kokkedal« var det sidste synlige minde om det gamle Lækhushus, der var i kongens eje, og hvortil gården hørte.

- 110 Kokkedal lå fjernt fra alfarvej. Hvor der i dag er en bro over Læk å til Kokkedal, var der omkring århundredskiftet kun et vadested. Forår og efterår medførte så store oversvømmelser, at gården kun kunne nås ad Flensborgvejen. Først i 1904 blev der gjort alvorlige anstrengelser for at få bygget en bro over åen på stedet. Der var også andre end Kokkedals ejer, der havde jord sønden for åen. Men i kommunerådet blev forslaget nedstemt med 5 mod 4 stemmer, skønt tegningerne allerede lå på bordet. 1901 havde købmand Behrendsen, som havde forretning i drogeri Richters nuværende hus, købt gården. Efter afslaget fra kommunen byggede han så den første bro ved Kokkedal for egen regning.

Det er kun et par år siden, at den smukke gamle bygning har måttet vige for et moderne stuehus.

11

Ved midten af sidste århundrede var gårdene efterhånden flyttet bort fra Hovedgaden. Alligevel var landbrug endnu omkring århundredskiftet et udbredt erhverv i Læk. I 1913 var der i Læk kommune 158 heste, 956 køer, 95 får, 516 svin, 11 geder og 4.159 frugttræer. Antallet af får og geder var i aftagende, hvorimod hestenes og især køernes og grisenes antal voksede fra år til år.

I Kirkegårdsgade lå, næst efter smedien, Marcussens gård (1. billede). På de givne tidspunkter var det meste af familien beskæftiget med malkningen, der om sommeren foregik i det fri.

112 I det østlige Læk, på hjørnet af den nuværende Vikinggade, lå Brodersens gård (2. billede). Længere hen ad vejen lå Nicolaisens gård (3. billede, i dag dr. Czub).

På Flensborgvejen lå Peter Wollesens gård, »Smørholm« (nedenunder). Peter Wollesen var på sine gamle dage noget af en original. Hans påklædning bidrog væsentligt til det indtryk. Han viste sig i Læk kun med høj hat, knæbukser, hvide hoser og langskafte støvler. Hans modersmål var, som så mange andres, dansk. Når han kom hos købmand Sommer, var hans stående vending: »Goddaw, Sommer, hva gir det nyt i æ ugblad?«. Det sagdes, at han ikke havde lært at læse eller skrive. Men hans gård var god nok.

113

Nordfrisland har alle dage kun haft få egentlige godser. Et af de sidste, der er tilbage, er »Fresenhagen«. Godsets navn har givet anledning til mange gisninger, bl.a. ville man have tolket det som frisernes havn. Derimod synes dets oprindelse såre enkel. I et dokument af 1544 dukker navnet »Fresenhagen« op for første gang, vistnok som nyskabelse ved Jürgen von der Wisch, godsets daværende ejer.

114 Godset ligger ikke i Læk kommune, men dog så tæt på byens østlige grænse, at det bør nævnes og vises her. Engang omfattede det også de adelige godser Gaarde, Høgelund og Lillehorn, hvoraf de sidste blev udskilt i 1813. Siden 1919 ejes Fresenhagen af familien Thaysen.

Billedet viser stuehuset før 1912; det år blev stråtaget nemlig udskiftet med tegl. Murankre i gavlen viser årstallet 1788. Husets ydre har undergået nogen forandring, hvilket dog ikke har berørt dets oprindelige udformning.

Det nederste billede blev taget for næsten 70 år siden og viser hallen med den smukke trappe fra ca. 1780. Da dette billede blev taget var elektriciteten endnu ikke nået til Fresenhagen, hvilket petroleumslampen vidner om.

»Karlsborg« blomstrede op som kro og gæstgivergård samtidig med, at »Petersborg«, eller »Randselkro«, på Langbjerg sygnede hen, fordi trafikken havde valgt den ny vej over Sande. Store dage var det for denne kro i tyverne, når de tilbagevendende ridestævner fandt sted. Da samledes man på turneringspladsen over for kroen fra nær og fjern. De to mindre billeder giver et levende indtryk af de dages allerede ret imponerende antal af biler, motorcykler – og cykler.

Her på hjørnet (1. billede) stod Læk'erne i tætte skarer, da bilkortegen under »Prinz-Heinrich-Tourenfahrt« i 1908 passerede Læk.

»Lecker Anzeiger«: »Ved Karlsborg kro havde der samlet sig et talrigt publikum, som kunne se vognene komme ned ad Stadum bakke. Til at begynde med så man kun en støvsky. Først tordenregnen ved 9-tiden bandt støvet. Det skarpe sving ved Karlsborg blev klaret med elegance af næsten alle vogne. Da regnen strømmede ned og tordenen bragede, flygtede tilskuerne ind i huset. To biler tog fejl af retningen. Man talte 130 deltagende automobiler.«

117

Dette høstbillede er vor afsked med det Læk, der var vore bedsteforældres verden: Et blik fra Kokkedal mod landsbyen. I forgrunden står negene i travet. Kun kirketårnet rager op over huse og træer. Sådan tog landsbyen sig ud for sine borgere og for de fremmede, der kom til den. Meget er forandret nu. Men sporene af det gamle er tydelige for den, der bruger øjnene.

